

da bo z različnimi »filmskimi eksperimenti« začel »prehitevati čas«, za kar je nekaj ponesrečenih primerkov že na področju tako imenovanega dokumentarnega filma. Film lahko napravi pri izbiri vsebine in ustreznega izraza »revolucionaren preskok« v novo kvaliteto le v izrednih zgodovinskih obdobjih. To se je zgodilo na primer po prvi vojni: nemški filmski ekspresionizem je bil po izbiri in oblikovanju vsebin »revolucionarno nov« in je uspel, ker je bil po izgubljeni vojni odsev občega, novega, po kvaliteti drugačnega odnosa nemških ljudi do življenja. Praviloma pa film ne more v tolikšni meri kot na primer upodabljaljoča umetnost z izbiro in umetniškim izrazom prehitevati svojega časa, namreč miselno čustvene dojemljivosti konkretnega, sodobnega gledalca. Zato sodi po mojem mnenju sleherni filmski eksperiment, ki to ime zasluži, eksperiment v smeri iskanja izrednih vsebin in njim ustreznih izraznih oblik, v okvir študijskega filma, najboljši elaborati te vrste pa pred izbrano publiko kinotek.

Ne trdim, da so vsi jugoslovanski filmi s partizansko in sodobno tematiko okorne, za časom zaostale agitke, ki imajo, če so dobre, svoje mesto med filmskimi kategorijami. Nič manj kot dobra agitka pa je za moralno prebujenje današnjega gledalca in za plemenitenje njegovega razrvanega miselnega in čustvenega življenja potrebno delo, ki s skrupulozno ostrino misli in z obiljem čustvovanja blaži tegobe in bolečine sodobnega življenja v sodobnih ljudeh. Delo torej, ki spravlja v ravnovesje — čeprav le za bežen utrip — družbena in individualna protislovja v človeku in mu tako pomaga k bolj trdni orientaciji, k zavestnejšemu odnosu do življenja.

Prav v tej misli pa se utegne skrivati rešitev problema bodočih poti jugoslovanskega filma in konec koncev tudi vprašanje njegove funkcije v svetu sodobne napredne filmske kulture.

PROBLEMI NAŠE DRUŽBE

PRAVNA ZAŠČITA NARODNOSTNIH PRAVIC SLOVENCEV IN HRVATOV PO ČL. 7 AVSTRIJSKE DRŽAVNE POGODBE

S pologom francoske ratifikacijske listine pri sovjetski vladi 27. julija 1955 in z objavo v avstrijskem uradnem listu je postala avstrijska državna pogodba (a. d. p.) vsestransko veljavna in obvezna. S tem je začel veljati tudi čl. 7 te pogodbe, ki ima naslov: »Pravice slovenske in hrvatske manjšine«. V prevodu angleškega besedila se glasi ta člen:

»1. Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem morajo uživati iste pravice pod enakimi pogoji kakor vsi ostali avstrijski državljani, vključno pravico do lastnih organizacij, zborovanja in tiska v svojem jeziku.

2. Upravičeni so do osnovnošolskega pouka v slovenskem ali hrvatskem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v zvezi s tem morajo biti učni načrti popravljani in ustanovljen mora biti oddelek za slovenske in hrvatske šole pri šolskem nadzornem oblastvu.

3. V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske, kjer so Slovenci, Hrvati ali mešano prebivalstvo, mora biti slovenščina ali hrvaščina uvedena kot uradni jezik dodatno k nemščini. V takih okrajih morajo biti označbe in napisi topografskega značaja v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.

4. Avstrijski državljani slovenske ali hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem morajo biti udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah sorazmerno z drugimi avstrijskimi državljani.

5. Prepovedano mora biti delovanje organizacij, katerih namen je, odvzeti hrvatskemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov svojstveni značaj ali manjšinske pravice.»

Člen 7. a. d. p. je posnet po zaščitnih določilih, ki jih je predlagala jugoslovanska vlada v svoji spomenici konferenci namestnikov zunanjih ministrov Anglije, Francije, SZ in ZDA v Londonu aprila 1948. V tej spomenici je izrazila jugoslovanska vlada svojo pripravljenost, nekoliko skrčiti ozemeljske zahteve nasproti Avstriji iz spomenice januarja 1947; obenem pa je za Slovence, ki bi s tem skrcenjem ozemeljskih zahtev še ostali pod Avstrijo in za gradiščanske Hrvate v posebni prilogi (Annex A) predlagala zaščito v sedmih točkah. Od teh sedmih točk je v čl. 7. a. d. p. v glavnem upoštevanih pet točk. Popolnoma neupoštovani sta ostali dve točki, in sicer peta in sedma. Peta točka govori o pravici vzdrževanja kulturnih zvez s Slovenci in Hrvati v Jugoslaviji in o pravici šolanja v Jugoslaviji ter o priznavanju diplom, pridobljenih pri nas; sedma pa predpisuje za ljudska štetja kriterij materinskega jezika ob sodelovanju zastopnikov slovenske in hrvatske manjšine. Svet zunanjih ministrov Anglije, Francije, SZ in ZDA pa je s sklepom 20. junija 1949, potem ko je v sporu zaradi resolucije Informbiroja SZ prenehala podpirati jugoslovanske zahteve, soglasno zavrnil naše ozemeljske zahteve. Šel je tudi mimo predloga jugoslovanske vlade o avtonomiji avstrijskega dela slovenske Koroške. Le za nekako tolažbo je naročil Svet zunanjih ministrov svojim namestnikom, da naj do 1. septembra 1949 pripravijo načrt avstrijske državne pogodbe, ki mora vsebovati tudi določila o zaščiti pravic slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji. Namestniki so razpravljali o tem avgusta 1. 1949 v Londonu. Obravnavali so dva, skoro enako se glaseča predloga, angleškega in sovjetskega, ki sta oba imela za podlago zaščitni predlog jugoslovanske vlade iz spomenice v aprilu 1948, brez upoštevanja dveh spredaj omenjenih točk. Po daljši debati so se končno zedinili na besedilo, ki je ostalo bistveno neizpremenjeno tudi ob podpisu avstrijske državne pogodbe.

Po členu 38 avstrijske državne pogodbe je avtentično angleško, francosko, rusko in nemško besedilo. To ni dobro. Že pogodbeno besedilo v enem jeziku vsebuje vedno nekaj nejasnosti in dvomljivosti. Pogodbeno besedilo v štirih jezikih vsebuje takih nejasnosti in dvomljivosti nujno še mnogo več. Ustvarjajo jih pomenske nejasnosti in neskladnosti izrazov, različnost stroja posameznih jezikov. Pogodba o prijateljstvu in sodelovanju med FLRJ, Grčijo in Turčijo (Balkanski sporazum) n. pr. določa v X. členu, da je avtentično le francosko besedilo. Pogodbeniki avstrijske državne pogodbe so se menda zavedali težav, ki morejo nastati pri razlaganju in primerjanju besedila v štirih jezikih. Čl. 34 in 35 avstrijske državne pogodbe določata za primer, da pride glede razlage in pri izvrševanju pogodbe do spora, poseben postopek.

V vsakem takem sporu se bo pokazalo, da more biti konec koncev dejansko le eno besedilo »avtentično«, t. j. tisto besedilo, ki najbolj verodostojno in smiselno izraža namen pogodbenih strank. V primeru čl. 7 avstrijske državne pogodbe je tako besedilo angleško. Le Anglija in SZ sta avgusta 1949, ko so razpravljali o zaščiti Slovencev in Hrvatov v Avstriji, prišli s svojimi predlogi. Sodeč po tedanjih časniških poročilih so v glavnem obveljale angleške formulacije. Nemško besedilo avstrijske državne pogodbe že celo ne more biti kaj drugega kakor prevod iz nekega drugega jezika, ker Avstrija tedaj še ni bila priznana kot enakopravna pogodbeni stranka in kakor Jugoslavija pri razgovorih o zaščiti avgusta 1949 ni neposredno sodelovala. Ta drugi jezik, iz katerega je narejen nemški prevod, je, po vsem poteku pogajanj o zaščiti Slovencev in Hrvatov v Avstriji sodeč, angleški.

Le z upoštevanjem navedenih dejstev je mogoče smiselno razumeti in razložiti n. pr. četrto točko čl. 7 avstrijske državne pogodbe. V angleščini se glasi ta točka: »Austrian nationals of the Slovene and Croat minorities in Carinthia, Burgenland and Styry shall participate in the cultural, administrative and judicial systems in these territories on equal terms with other Austrian nationals«, v nemščini pa: »Oesterreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen an den Kulturellen-, Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleicher Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige teil.«

Po jezikovno logični razlagi nemškega besedila te točke je njen pravi smisel kar nemogoče razbrati. Kaj se pravi, da so avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah (napravah) udeleženi »pod enakimi pogoji« kakor drugi avstrijski državljani? Če gre za enakopravnost (»pod enakimi pogoji«) pri potegovanju za učiteljske, sodniške in druge uradniške službe, bi bilo to določilo povsem odveč. Taka pravica je le eden od izrazov splošne državljanske enakopravnosti, o kateri govori že čl. 6, prva točka čl. 7 avstrijske državne pogodbe, posebej o pravici do raznih uradniških služb pa še v avstrijsko ustavo sprejeti čl. 66/I in II senžermenske pogodbe. Že iz besed »v teh pokrajinah« — »in diesen Gebieten« izhaja, da gre za nekaj drugega. Taka splošna državljanska enakopravnost namreč ne more biti omejena samo na nekatere pokrajine, ker bi bila taka omejitev diskriminatorična, v nasprotju z v prejšnjem stavku navedenimi členi in še z ustanovno listino OZN. Takega diskriminatoričnega namena pogodbeniki niso imeli. Razen tega je pod izrazom »pokrajina« — »Gebiet« treba razumeti predvsem tiste predele Koroške, Štajerske in Gradišanske, v katerih so Slovenci oziroma Hrvati naseljeni in le smiselno, v posameznih primerih, avstrijske upravne enote, dežele, v celoti. To izhaja iz tretje točke člena 7. Da gre pri četrti točki člena 7 avstrijske državne pogodbe za določilo, ki izpreminja dosedanja zadevna ustavna določila, je rečeno v posebnem delu avstrijskih pojasnilnih pripomb k členu 7. Žal, da v teh pripombah ni povedano, v čem prav obstoji ta ustavna izprememba. Ta izprememba mora dajati avstrijskim Slovencem in Hrvatom nedvomno nekaj več kakor doslej, s priznanjem splošne državljanske enakopravnosti; dati mora nekaj specifično manjšinsko-zaščitnega, sicer ne bi imela četrta točka nobenega svojega, posebnega smisla. Gre za sorazmernost pri uživanju dobrin raznih kulturnih, upravnih in sodnih ustanov na ozemlju, na katerem so Slovenci in Hrvati

naseljeni, gre pa tudi za sorazmerno število slovenskih oziroma hrvatskih učiteljev, sodnikov in drugih uradnikov na tem ozemlju. Četrta točka manjšinsko-zaščitnega predloga jugoslovanske vlade v prilogi A k spomenici, predloženi konferenci namestnikov zunanjih ministrov v Londonu aprila 1948, v angleščini, pravi: »The members of the Yugoslav minority in Austria shall participate in the educational, administrative and judicial branches in the minority or mixed territory in proportion to their number.« Kljub temu, da ima celotni člen 7 avstrijske državne pogodbe jasno namero določene dele Koroške, Štajerske in Gradišćanske dvojezično organizirati in bodo torej morali uradniki nemškega materinskega jezika v teh delih znati tudi slovenščino, je prav, da v teh pokrajinah dobi uradniške službe sorazmerno število prav takih oseb, ki se v svojih osebnih podatkih priznavajo k slovenskemu oziroma hrvatskemu materinskemu jeziku ali k slovenski oziroma hrvatski narodnosti, sicer bodo zavedni Slovenci oziroma Hrvati, sodeč po dosedanjih izkušnjah, ostali brez službe prav na svoji domači zemlji. Kolikor tudi že bo takih uradnikov, bo boljše kakor doslej. Za tako razumevanje in razlago četrte točke pa je največja ovira nemški prevod angleškega izraza »terms« s »pogoji«. »Terms« (v pluralu) res pomeni »pogoji« (Bedingungen), pomeni pa tudi »razmerje« (Verhältnis). Avstrijski prevajalec se je odločil za prvi pomen. Zal je imel pri tem oporo tudi v francoskem in ruskem besedilu te točke. Toda le v pomenu »razmerje« daje angleški izraz »terms« četrta točka člena 7 pravno utemeljeno, smiselno, posebno, ustavo izpreminjajočo vsebino. Zgoraj navedeni slovenski prevod angleškega originala četrte točke člena 7 avstrijske državne pogodbe bolje izraža njen smisel kakor nemški. Oporo za to imamo, kakor že navedeno, zlasti v četrta točki jugoslovanskega predloga iz aprila 1948, po katerem je bil nedvomno posnet angleški predlog avgusta 1949. Francosko in rusko besedilo pa, kakor rečeno, soglašata z nemškim. Vsekakor je ta točka v vsej pogodbi eden od glavnih primerov, ki potrebuje pojasnitve, če treba v postopku po členih 34 in 35 avstrijske državne pogodbe.

Kljub še nekaterim drugim problematičnostim, nejasnostim in dvomljivostim člena 7 avstrijske državne pogodbe — četrta točka je najbolj nejasna — pa zaščitna določila tega člena vendarle pomenijo znatno izboljšanje nasproti dosedanjim zaščitnim določilom senžermenske pogodbe oziroma nasproti avstrijski ustavi, katere del so zaščitni členi 62 do 68 senžermenske pogodbe (člen 69 ne velja več, ker ni več Društva narodov in torej tudi ne njegove zaščitne garancije). Razen sorazmernega števila učiteljstva in drugega uradništva ter sorazmerne udeležbe na raznih dobrinah kulturnih in drugih ustanov po četrta točki daje ta člen Slovincem in Hrvatom poleg pravice do svojih osnovnih šol tudi pravico do srednjih šol, določa ustanovitve posebnega oddelka za slovenske in hrvatske šole pri šolskem nadzornem oblastvu in predpisuje slovenski in hrvatski uradni jezik dodatno k nemščini ter uradne dvojezične krajevne označbe in napise na vsem jezikovno mešanem ozemlju. Vsega tega po dosedanjih zaščitnih določilih ni bilo. V osnovnem šolstvu, kakor znano, zahtevajo koroški Slovenci, da uredba o dvojezičnih ljudskih šolah z dne 3. oktobra 1945 ostane in da se dosledno izvaja. Važno je dejstvo, da so štajerski Slovenci posebej omenjeni. Gre za Slovence okrog Radgone (zlasti v občinah Dedonci, Potrna, Slovenska gorica, Zenkovci in Žetinci), pri Lučana in pri Soboti (Mlake, Radvanje), ki jih je zadnje avstrijsko ljudsko štetje junija 1951 popolnoma zatajilo in katerih jezik ni nikjer upoštevan, ne

v šoli ne v uradih ne v cerkvi. V avstrijskih pojasnilnih pripombah k posameznim členom avstrijske državne pogodbe je glede pete točke člena 7 rečeno, da ustavno ne pomeni to določilo nič novega. To je res, čeprav med dosedanjimi ustavnimi zaščitnimi določili ni bilo takega konkretnega določila. V preteklosti je bilo oblastno tolerirano in celo podpirano delovanje Heimatbunda in Schulverein-Südmarke. Razen tega ne gre samo za namen, izražen v društvenih pravilih, temveč gre za namen, kakor je razviden iz delovanja. Kärntner Bildungswerk, Kärntner Schulverein Südmark s sedežem v Celovcu in Alpenländischer Kulturverband s sedežem v Gradcu so danes društva, glede katerih ni mogoče resno zanikati, da je njihov namen germanizirati Slovence. Na podlagi pete točke člena 7 avstrijske državne pogodbe pa se bo odslej vendarle lažje boriti proti delovanju takih društev. Glede slovenskega oziroma hrvatskega uradnega jezika poleg nemškega je nadalje v posebnih avstrijskih pojasnilnih pripombah rečeno, da naj se izvaja to določilo takoj in da ne potrebuje nobene izvršilne zakonodaje; glede drugih določil pa je rečeno, da so potrebni še posebni izvršilni predpisi. Vsekakor je Avstrija po avstrijski državni pogodbi vezana, da izdaje zadevnih izvršilnih predpisov ne zavlačuje preko objektivno razumnega roka. Nobene objektivne ovire ni, da ne bi mogli predpisi glede ustanovitve potrebnih srednjih šol oziroma posebnega oddelka pri šolskih nadzorstvenih oblastvih, glede dvojezičnih napisov in označb topografskega značaja ter glede četrte točke iziti v najkrajšem času.

Pripominjam še, da poleg člena 7 avstrijske državne pogodbe veljajo iz preteklosti še vsa tista manjšinsko-zaščitna določila, ki niso derogirana po ugodnejših zaščitnih določilih člena 7. Zanimivo je, da je v pojasnilnih pripombah k čl. 7 poleg zadevnih členov senžermenske pogodbe izrecno kot veljaven omenjen slavní člen 19 temeljnega državnega zakona z dne 21. decembra 1867. Avstrijska birokratska praksa prve in druge avstrijske republike je manjšinsko-zaščitno veljavnost tega člena vedno zaničevala, zaničeval jo je ponovno tudi sedanjí predsednik avstrijskega ustavnega sodišča dr. Ludwig Adamovich. Koliko bi bilo jezikovnim manjšinam v Avstriji prihranjenega, če bi bila manjšinsko-zaščitna veljavnost tega člena priznana tudi v vseh preteklih desetletjih, od leta 1918 dalje! Ko je sedaj s členom 7 avstrijske državne pogodbe dano avstrijskim Slovcem in Hrvatom več, kakor jim je bilo dano s členom 19, pa priznavajo manjšinsko-zaščitno veljavnost tega člena tudi za vsa tista desetletja, v katerih je doslej niso priznavali.

Objektivnost, resnoba in hitrost izvajanja opisane pravne zaščite je odvisna od tega, kako daleč je pripravljena Avstrija priti nasproti težnjam jugoslovanske vlade, da se prijateljski odnosi med obema državama poglobe, in seveda od odločnega, spretnega in vztrajnega nastopanja koroških in štajerskih Slovencev ter gradiščanskih Hrvatov. Ako bi Avstrija zaščitnih določil ne izvajala ali bi jih ne izvajala resno — v šestih letih, odkar je vedela zanje, ni storila ničesar — bi po sedanjem meddržavnopravnem položaju Slovenci oziroma Hrvati ne imeli pravice, da bi se potem, ko bi izčrpali notranja avstrijska pravna sredstva, pritožili n. pr. na OZN, kakor so imeli pravico direktne peticije na Društvo narodov. Zanje bi se morala zavzeti ena od držav, podpisnic avstrijske državne pogodbe, bodisi po diplomatski poti pri avstrijski vladi ali pa na ta način, da bi predložila zadevo OZN, v posebnih primerih pa tudi vsaka država, članica OZN.

Lojze Ude